

KARL POPPER'İN TARİHSİCİLİK ELEŞTİRİSİ: EPİSTEMOLOJİK BİR SINIR MI, NORMATİF BİR SİYASAL TUTUM MU?

KARL POPPER'S CRITIQUE OF HISTORICISM: AN EPISTEMOLOGICAL LIMIT OR A NORMATIVE POLITICAL STANCE?

Elif KÖSESOY TAN

PhD in Public Law, Research Assistant, Department of Human Rights Law, Faculty of Law, Yozgat Bozok University, Yozgat, Türkiye; e-mail: elif.k.tan@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1868 305X

Özet

Karl Popper, bilim ve siyaset felsefesi alanlarına getirdiği eleştirel yaklaşımlarla 20. yüzyıl düşüncesinin önemli isimlerinden biridir. Yanlışlanabilirlik ilkesi, tarihsel kehanet eleştirisi, bölük pörçük mühendislik gibi kavramlar aracılığıyla bu iki alanın ortak problemlerini tartışan Popper, özellikle tarihsicilik olarak adlandırdığı düşünce biçimine yönelik eleştirileriyle dikkat çekmektedir. Popper'e göre toplumsal ve tarihsel süreçlerin zorunlu ve öngörülebilir yasalara tabi olduğu varsayımı, bu süreçlerin tekil ve öngörülemez karakteri nedeniyle bilimsel olarak temellendirilemez. Bu varsayımın kabulü, geleceğe ilişkin tarihsel kehanet iddialarını meşrulaştırarak siyaset alanda kapalı ve totaliter eğilimlere zemin hazırlamaktadır. Tarihsicilik eleştirisi bu çerçevede, Popper'in eleştirel akılcılık anlayışının epistemolojik sonuçları ile açık toplum düşüncesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Çalışmada Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesi ve tümevarım eleştirisi üzerinden tarihsel kehanet iddialarının bilimsel bilgi statüsü tartışılmakta; Platon, Hegel ve Marx'a yöneltilen eleştiriler tarihsiciliğin felsefi ve siyaset sonuçları bağlamında ele alınmaktadır. Çalışma, Popper'in tarihsicilik eleştirisinin liberal demokrasi düşüncesi açısından taşıdığı önemi vurgularken, bu eleştirinin genelleyici yönlerine ilişkin tartışmaları da gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Tarihsicilik, Eleştirel Akılcılık, Açık Toplum, Liberal Demokrasi.

Abstract

Karl Popper is one of the most influential thinkers of the twentieth century, particularly through his critical contributions to the philosophy of science and political philosophy. By introducing concepts such as the principle of falsifiability, the critique of historical prediction, and piecemeal social engineering, Popper addresses the shared problems of these two fields and directs a sustained critique against what he describes as *historicism*. According to Popper, the assumption that social and historical processes are governed by necessary and predictable laws cannot be scientifically justified, given the singular and unpredictable character of such processes. The acceptance of this assumption legitimizes claims of historical prediction and thereby provides a basis for closed and totalitarian tendencies in the political sphere. In this context, Popper's critique of historicism reveals the connection between the epistemological implications of critical rationalism and the political ideals of the open society. The article discusses the scientific status of claims to historical prediction through Popper's principle of falsifiability and his critique of induction, while also examining his criticisms of Plato, Hegel, and Marx in relation to the philosophical and political consequences of historicism. The study highlights the significance of Popper's critique of historicism for liberal democratic thought and brings into focus debates concerning the generalizing aspects of this critique.

Keywords: Karl Popper, Historicism, Critical Rationalism, Open Society, Liberal Democracy

Giriş

Karl Popper, bilim felsefesi ile siyaset felsefesi arasında kurduğu özgün ilişkiyle 20. yüzyıl düşüncesinin en etkili isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Popper'in düşüncesi, bilimsel bilginin sınırlarını sorgulayan epistemolojik bir çerçeve ile siyaset iktidarın sınırlandırılmasını hedefleyen normatif bir yaklaşımı birlikte ele alması bakımından ayırt edici bir nitelik taşımaktadır. Yanlışlanabilirlik ilkesi, eleştirel akılcılık ve açık toplum kavramları

etrafında şekillenen bu yaklaşım, Popper'in hem bilimsel bilginin üretim biçimlerine hem de toplumsal ve siyasal düzenin meşruiyet temellerine yönelik kapsamlı bir eleştiri geliştirmesine olanak sağlamıştır.

Popper'in felsefe üzerindeki etkisi, özellikle bilim ve siyaset felsefesi alanlarında belirgin biçimde hissedilmektedir. Her ne kadar Popper, kendisini bir felsefeci olarak tanımlamaya mesafeli bir tutum sergilese de, eserlerinde bilimsel bilginin ve siyasal iktidarın sınırlarını birlikte ele alan sistematik bir yaklaşım geliştirdiği görülmektedir. Bu yaklaşımın merkezinde, Popper'in "ussal tutum" ya da "eleştirel akılcılık" olarak adlandırdığı düşünce biçimi yer almaktadır. Popper'e göre eleştirelilik, bilginin ilerlemesini mümkün kılan temel koşul olup, bilimin yanlışlarını tespit etmede ve bu yanlışlardan ders çıkarmada belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Aynı eleştirel tutum, siyasal alanda ise erk tekelciliğine karşı sınırlayıcı ve koruyucu bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle Popper'in eleştirel akılcılığı, salt epistemolojik bir yöntem olmanın ötesinde, özgür ve çoğulcu bir toplumsal düzen anlayışının kurucu unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Güzel, 1996).

Popper'in eleştirel akılcılık anlayışı, siyaset felsefesi bağlamında en açık ifadesini tarihsicilik eleştirisinde bulmaktadır. Popper, tarihsicilik olarak adlandırdığı düşünce biçimini, toplumsal ve tarihsel süreçlerin zorunlu ve öngörülebilir yasalara tabi olduğu varsayımına dayanan bir yaklaşım olarak nitelendirmekte ve bu varsayımın bilimsel olarak temellendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Popper'e göre tarihsel süreçler, insan bilgisinin ve toplumsal koşulların değişkenliği nedeniyle genel ve kesin yasalara indirgenemez. Bu çerçevede Popper, geleceğe ilişkin tarihsel kehanet iddialarının bilimsel bilgi statüsü kazanamayacağı sonucuna ulaşmaktadır. Bununla birlikte Popper, söz konusu kehanet iddialarının metodolojik sorunlar doğurmanın yanı sıra; siyasal alanda kapalı ve totaliter eğilimleri besleme potansiyeline de sahip olduğunu savunmaktadır. Bu eleştiriler, Popper'in "*Tarihselciliğin Sefaleti*" adlı eserinde bütüncül bir çözümleme içerisinde ele alınmakta; tarihsiciliğin hem epistemolojik sınırları hem de siyasal sonuçları bu çerçevede tartışılmaktadır.

1. Karl Popper'in Bilim Felsefesine Genel Bir Bakış

Karl Popper bilim felsefesini mantıkçı pozitivistlere karşı verdiği mücadele üzerine inşa etmiştir. Başlangıçta Viyana Çevresi olarak anılan Mantıkçı Pozitivizm ya da yeni pozitivistizm anlayışı, en temelde bir bilginin doğrulanabilirlik ile anlam kazanacağı ön kabulüne dayanmaktadır. Moritz Schlick'in önderlik ettiği bu anlayışta, bilimde hiçbir şeyin

bilinemeyeceği şeklindeki derinliğe inanılmamaktadır. Bilimsel bilgiye ulaşmada mantıksal çözümlene yöntemini kullanan yeni pozitivistçiler, deneycilik ile olguculuğu birleştirmektedir. Başka bir ifade ile söylemek gerekir ise mantıkçı pozitivistlere göre bilimsel bilgi ancak deneye ve doğrudan verilmiş olana dayandırılabilir. Mantıkçı Pozitivizmde deney ve gözlemin yeri büyüktür. Duyusal gözlemlerle doğrulanması mümkün olmayan her önerme anlamsız kabul edilmektedir. Bu kabulün en önemli sonucu ise metafiziğin reddedilmesidir. Zira metafizik alanın deney ve gözlem aracılığıyla doğrulanması mümkün değildir (Akarsu, 1987).

Viyana Çevresi'nin doğrulanabilirlik ilkesi karşısında Popper'in geliştirdiği ilke yanlışlanabilirlik ilkesidir. Popper'e göre bu ilke bilimin belirleyici ilkesidir. Popper bu ilke ile bilim ile sözde bilimi ayırmayı amaçlamaktadır. Popper'e göre sözde bilim yanlışlanamazken; bilim kestirimseldir ve yanlışlanabilir özelliği haizdir. Popper, bilimsel bilginin doğrulanmış önermeler toplamı olarak değil, yanlışlanmaya açık varsayımlar bütünü olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Güzel, 1996). Chalmers'e göre Popper bu yaklaşımı ile klasik pozitivist bilim anlayışına köklü bir metodolojik eleştiri yöneltmiş ve bilginin kesinlik iddialarından arındırılarak eleştirel denetime sürekli açık tutulmasını ifade etmiştir (Chalmers, 2013).

Popper'in bilim anlayışında bilginin ilerlemesi, doğruların birikimi yoluyla değil, hataların ayıklanması yoluyla gerçekleşmektedir. Eleştiri ve yanlışlama, bu anlamda bilimin zayıflığı değil, aksine rasyonel niteliğinin temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir (Baudouin, 1993). Bu yaklaşım doğa bilimleri açısından geçerli olmanın yanı sıra, toplumsal ve tarihsel olgulara ilişkin bilgi iddialarının değerlendirilmesinde de belirleyici bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim Popper'in tarihsicilik eleştirisi, büyük ölçüde bu bilim anlayışının sosyal bilimler alanına uygulanmasına dayanmaktadır (Popper, 2017(a)). Bu eleştirinin anlaşılması için Popper'in bilim felsefesinin dinamikleri açıklığa kavuşturulmalıdır.

1.1. Yanlışlanabilirlik İlkesi

Karl Popper'in bilim felsefesinin merkezinde yer alan yanlışlanabilirlik ilkesi, bilimsel teorilerin ayırt edici ölçütünü oluşturmaktadır. Yanlışlanabilirlik ilkesi Popper'in ifadesi ile; *“Yanlışlanabilirliği, salt önerme dizgelerinin görgül özelliklerinin ölçütü olarak ele alıyoruz; dizgenin ne zaman yanlışlanabilir olarak kabul edilebileceği, konulan kurallarla belirlenmelidir.”* (Popper, 2017(b)). Yanlışlanabilirlik ilkesini bir sınırlama ölçütü olarak ileri süren Popper, yanlışlanabilir ile yanlışlanamayan iki önermeden bahsedebileceğini savunmaktadır. Popper'in, sınırlama ölçütü geliştirmesi“ sınır koyma sorununu” bilgi

kuramının en problematik sorunu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu problematik sorunu doğrulanabilirlik ilkesi ile çözmeye çalışan mantıkçı pozitivistlere karşı çıkan Popper, gerçek bir önermenin kesin doğrulanabilir olduğu fikrini hatalı görmektedir. Popper'a göre, bir kuramın bilimselliği onun sınanabilir, yanlışlanabilir ve en nihayetinde çürütülebilir olması ile ilgilidir (Güzel, 1996). Belirtmek gerekir ki Popper, yanlışlanabilirlik ilkesini de mutlak olarak kabul etmemekte ve bu ilkenin ölçüt olarak kabul edilmesi için bazı kuralların gerekliliğine işaret etmektedir. Ona göre; “... yalnızca birkaç temel önerme kuramla çeliştiğinde, kuramı yanlışlanmış olarak göremeyiz. Ancak kuramı çürüten bir etki bulunduğu; başka bir deyişle, kuramla çelişme halinde olan, (bu etkiyi betimleyen) evrensellik düzeyi düşük görgül bir varsayım öne sürüldüğünde ve sağlandığında, kuramın yanlışlığını söyleyebiliriz. Böyle bir varsayımı, yanlışlayan varsayım olarak adlandırıyoruz.” (Popper, 2017(b)). Dolayısıyla bir önermenin yanlışlanabilirliğinden söz edebilmek için, onun yeterli örneklerle çelişmesi gerekmektedir.

Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesi aracılığıyla ortaya koyduğu çaba, bir anlam ya da anlamsızlık arayışı değildir. Bu ilke Popper'in bilim ile sözde bilim arasındaki ayrımı kurmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Hiçbir olgusal durum tarafından yanlışlanması mümkün olmayan, her koşulda doğrulanabilir biçimde yeniden yorumlanabilen teoriler, Popper'e göre bilimsel görünüm taşıyıcılar dahi bilimsel bilgi statüsüne sahip değildir (Popper, 1972). Bu çerçevede Popper'in bilim felsefesinde yanlışlanabilirlik ilkesinin bilimin eleştirel ve ilerlemeci yapısının temel güvencesi olarak görüldüğü söylenebilir. Bu felsefi anlayışta yanlışlanabilirlik ilkesi, bilginin dogmatik hale gelmesini engelleyen ve bilimin rasyonel karakterini güvence altına alan temel bir metodolojik ilke olarak ortaya çıkmaktadır (Merkit, 2021).

1.2. Bilimsel Bir Yöntem Olarak Tümdengelim

Yeni Pozitivizmin görüşlerine dayanak sağlayan tümevarım, bilimsel düşüncüyü üretmede ve doğrulanabilirlik ilkesinin yorumlanmasında bir akıl yürütme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu kullanıma karşı çıkan Popper, tümevarımlı çıkarımların bilimsel bir yöntem olarak kullanılıp kullanılmayacağını “tümevarım sorunu” diye adlandırmakta ve sınır koyma sorunu ile ilişkili olarak ele almaktadır. Popper'a göre tümevarım bir mit olması sebebiyle bilimsel bir yöntem olarak görülemez. Mantığın ve bilim felsefesinin bir sorunu olan tümevarım sorununun çözüme kavuşturulması için tümdengelimsel mantık bir çıkarım ve bilimsel yöntem olarak kabul edilmelidir (Popper, 2006).

Bilimsel yöntemde geleneksel görüşleri reddeden Popper, tümevarımsal genelleme yerine sınanabilir önermelerin tümdengelimle çıkarılması gerektiğini savunmaktadır (Magee, 1990). Popper'e göre henüz temellendirilmemiş yeni bir düşünceden, kestirimden, varsayımdan veya kuramsal dizgeden mantıksal tümdengelimle sonuçlar çıkarılabilir. Çıkarılan bu sonuçlar arasında mantıksal ilişkiler kurulmakta ve ilgili başka önermelerle karşılaştırılarak kuramların tümdengelimli sınanması tamamlanmaktadır. Popper bu sınama ile önceden kabul edilmiş başka önermelerin aracılığıyla tekil önermeler veya öndeyiler üretmeyi ve türetilmiş önermeleri, diğer uygulamalar ve deneysel sonuçlar ile karşılaştırarak bir karara varmayı amaçlamaktadır (Güzel, 1996).

Bilgi teorisini ve bilim metodunu tartışmaya açan Popper, David Hume'den beri süregelen olan tümevarım sorununu yeniden formüle etmektedir. Hume, tümevarımı mantıksal olarak yanlış ve geçersiz ilan etmekle birlikte; psikolojik olarak geçerli ve irrasyonel görmektedir. Popper ise tümevarım sorununu Hume gibi psikolojik süreçlerle açıklamaktan ziyade, mantığın ve bilim felsefesinin sorunu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Popper, tümevarımın mantıksal ve deneysel olarak mevcut olmadığı ve tümevarıma dayalı kesin bir bilginin bulunmadığı sonuçlarına varmaktadır. Popper; bilgiye tümevarım dışındaki bir yolla, deneme yanılma ya da varsayım veya çürütme ile varılabileceğini, varılan bu bilginin de kesin bir bilgi niteliğini taşımadığını; varsayım ve tahminden öte bir anlam ifade etmediğini savunmaktadır (Batak, 2008). Görüldüğü üzere Popper'in tümdengelimci sınama modeli, tümevarımcı bilim anlayışına yöneltilen eleştirinin kurumsal karşılığıdır. Popper bu yöntemi, bilimin ilerlemesini sağlayan eleştirel dinamiğin ifadesi olarak görmektedir.

1.3. Bilim, Sözde Bilim ve Eleştirel Akılcılık

Karl Popper'in bilim felsefesinin bir diğer dinamiğini bilim ile sözde bilim ve bu ayrımaya karşı geliştirilen eleştirel akılcılık oluşturmaktadır (Bakış/Alsancak, 2016). Daha önce de belirtildiği üzere Popper, bilimsel bilginin ayırt edici ölçütünü, yanlışlanabilirlik ilkesi olarak ortaya koymakta ve bu ilke çerçevesinde bir kuramın bilimsel statü kazanabilmesi için yanlışlanmaya açık olması gerektiğini savunmaktadır (Popper, 2017(b)). Popper bu savı ile; bilimin sınırlarını metodolojik bir ölçüt üzerinden belirlemeyi amaçlamakta ve bilimsellik iddiası taşıyan her teorinin eleştirel sınamaya açık olmasını zorunlu kılmaktadır. Popper'e göre, her türlü olgusal durumla uyumlu hâle getirilebilen ve hiçbir koşulda yanlışlanamayan kuramlar, bilimsel görünüm taşısalar dahi bilimsel bilgi statüsüne sahip değildir. Bu teoriler, kendilerini her durumda doğrulayacak biçimde yeniden yorumlanabildikleri ölçüde eleştirel

denetimden kaçarak dogmatik bir yapı kazanmaktadır (Popper, 1972). Her ne kadar Popper'in bu yaklaşımı, bilimsel teorilerin eleştiriye açıklığını vurgulama yönünden önemli bir metodolojik katkı olarak değerlendirilse de; pratik bilimsel çalışmalardaki teoriler çoğu zaman bu katı yanlışlanabilirlik ölçütüne tam olarak uymamaktadır (Chalmers, 2013).

Karl Popper, yanlışlanabilirlik ilkesini esas alarak psikanaliz ve tarihsel determinizme dayalı bazı tarih kuramlarını eleştirmekte ve bu kuramları bilimsel olmaktan ziyade sözde bilim olarak nitelendirmektedir (Popper, 1963). Popper'in bu keskin ayrımı, bilimsel teorilerin tarihsel gelişimini tam olarak açıklamakta yetersiz kalması sebebiyle eleştirilmiştir. Lakatos'a göre; bilimsel teorileri tekil yanlışlamalarla sınamak yerine, bilimsel araştırma programları geliştirerek sınamak gerekmektedir (Lakatos, 1970).

Popper'in bilimin sınırlarını belirleme çabası, onun eleştirel akılcılık anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Bu anlayış gereği Popper, bilginin kesin temellere dayandırılacağı varsayımını reddederek; bilginin ilerlemesini, sürekli eleştiri ve yanlışlama süreçlerine tabi kılmaktadır (Popper, 1963). Popper'in eleştirel akılcılık anlayışı bilimi dogmatik yapılardan koruma açısından güçlü bir normatif ideal sunmaktadır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki; bilim tarihi bu idealle çoğu zaman örtüşmemesi hasebiyle; Popper'in yaklaşımının uygulama alanını daraltmaktadır (Chalmers, 2013).

Popper'in bilim-sözde bilim ayrımı ve bu ayırmda kullanılan eleştirel akılcılık anlayışı, doğa bilimlerinde olduğu kadar; toplumsal ve tarihsel bilgi iddialarının değerlendirilmesinde de kullanılmaktadır. Nitekim Popper'in tarihsicilik eleştirisinin büyük ölçüde; tarihsel ve toplumsal kuramların yanlışlanabilirlik ve eleştirel sına ölçütleri ile sorgulanmasından doğduğunu ifade etmek gerekir (Popper, 2017(a)). Bu yönüyle bilimin sınırlarını belirleme probleminin, Popper'in bilim felsefesi ile siyaset felsefesi arasındaki kurucu bağlantılardan biri olduğu söylenebilir.

2. Karl Popper'in Siyaset Felsefesi ve Bu Felsefenin Temel Kavramları

Popper'in siyaset felsefesi, onun bilim felsefesi ile bağlantılıdır ve genellikle birlikte zikredilmektedir. Bu birlikte anılma Popper'in, bilim ile sözde bilim arasındaki farkı ortaya koyabilmek için geliştirdiği yanlışlanabilirlik ilkesini, siyaset felsefesindeki açık toplum-kapalı toplum ayrımında da kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Popper'in bilim felsefesindeki eleştirel akılcılık ya da ussal tartışma siyaset felsefesinde de karşılık bulmaktadır (Albayrak, 2019). Nitekim Popper'in kapalı toplum ve totalitarizm eleştirileri eleştirel

akılcılıktan ve yanlışlanabilir epistemolojiden doğmuştur (Irzık, 2013). Popper'in siyaset felsefesi, bilim felsefesi ile ilişkili olduğu gibi; tarihsicilik öğretisini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu öğretinin tartışabilmesi için Popper'in siyaset felsefesinin temel kavramlarının izah edilmesi gerekmektedir.

2.1. Açık Toplum-Kapalı Toplum Ayrımı

Karl Popper'in siyaset felsefesinin merkezinde yer alan temel ayrımlardan biri, açık toplum ile kapalı toplum arasındaki karşıtlıktır. Popper rasyonalizme dayanan bu ayrımı, tarihsel ve sosyolojik bir sınıflandırma olarak kullanmakla birlikte; normatif bir siyasal ilke olarak formüle etmektedir. Bu kapsamda kapalı toplum; sihirli tabulara, otoriteye ve dogmatik yapıya inancı simgelerken; açık toplum, insanların tabulara karşı eleştirel olmayı öğrendikleri, kararlarını tartışarak aldıkları bir toplum anlamına gelmektedir (Popper, 2013). Açık toplumda, toplumu oluşturan bireyler eleştiriye ve değişime açıktır, tüm vatandaşların eşit ve özgür olduğu kabul edilmektedir ve insan hakları korunup uygulanmaktadır. Böylesi toplumlarda bilime, felsefeye ve sanata ise ayrıca değer verilmektedir. Popper, açık toplumun devamlılığını barışın varlığına bağlamakla birlikte; eşitlik, özgürlük, sorumluluk, hoşgörü, dürüstlük, saygı, eleştirel akıl gibi etik ilkeleri açık toplumun ayırıcı özellikleri arasında saymaktadır (Albayrak, 2019). Popper'e göre tüm düzenlemelerin eleştirel tartışma ve demokratik denetim aracılığıyla yeniden gözden geçirildiği açık toplumda; hiçbir siyasal düzen ya da kurumsal yapı, mutlak ve dokunulmaz olarak addedilemeyecektir (Popper, 1963). Görüldüğü üzere açık toplum, Popper'in eleştirel akılcılık anlayışının siyasal alandaki karşılığı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Söz konusu anlayışın benimsenmediği toplumlar ise kapalı toplum olarak görülmektedir. Nitekim Popper'e göre açık toplumun ayırıcı özelliklerini taşımayan ve mevcut statükoyu korumak amacıyla baskı ve engellemelere başvuran toplumlar kapalı toplumdur. Kapalı toplumlarda baskı ve engellemeler ile insanların eleştirme yetileri kontrol altına alınarak; akıl dışı tutumlar ile tabuların yıkılmaması için direnilmektedir. Böylece siyasal ve toplumsal düzen, değişmez ve doğal bir bütün olarak sunulmakta; bu da mevcut iktidar ilişkilerinin sorgulanamaz hâle gelmesine yol açmaktadır (Popper, 2013).

Açık toplum–kapalı toplum ayrımı, Popper'in tarihsicilik eleştirisiyle yakından ilişkilidir. Zira daha sonra da değinileceği üzere tarihsicilik, tarihsel sürecin zorunlu bir mantığa sahip olduğu ve bu mantığın siyasal düzeni meşrulaştırdığı varsayımına dayandığı ölçüde, kapalı toplum eğilimlerini besleyen bir düşünce çerçevesi oluşturmaktadır. Bu sebepten ki Popper tarihsiciliği, epistemolojik açıdan sorunlu bir yaklaşım olarak görmekte ve açık

toplumun temel ilkeleriyle bağdaşmayan normatif-siyasal sonuçlar doğuran bir düşünce biçimi olarak nitelendirmektedir (Popper, 2013; Popper, 2017(a)). Popper'in bu eleştirisi Skinner tarafından da sahiplenilmiştir. Skinner'e göre, teleolojik tarih anlayışları siyasal düzenleri "kaçınılmaz" olarak sunarak eleştirel siyasal tartışmayı zayıflatmaktadır (Skinner, 2002).

Popper'in açık toplum tasavvuru soyut bir özgürlük ideali olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Popper bu toplumun inşası için; iktidarın sınırlandırılmasına yönelik kurumsal ve hukuki mekanizmaların varlığını aramaktadır. Bu çerçevede Popper; "kim yönetmeli?" sorusunu sormak yerine; "kötü yöneticilerden barışçıl yollarla nasıl kurtulabiliriz?" sorusuna odaklanmaktadır. Popper bu soruya cevap doğrultusunda demokrasiyi denetleyebilecek kontrol mekanizmalarının varlığı halinde kötü yönetimlerin söz konusu olamayacağını ifade etmektedir. (Popper, 2013). Popper bu yaklaşımı ile açık toplumda eleştirel akılcılığın yanında demokrasinin de olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Demokrasileri sadece egemenliğin halkta olduğu yönetimler olarak görmeyen Popper, her şeyin ötesinde demokrasiyi, kendilerini diktatörlüğe karşı savunmak üzere donatılmış kurumlar sistemi olarak görmektedir. Bu kurumlar, bir yandan gücün dağılımını sağlarken bir yandan da devletin gücünü sınırlandırmaya çalışmaktadır. Demokrasiden beklenen; haklara ve görevlere saygı göstermeyen, yanlış politikalara yönelen hükümetlerden kurtulmanın yollarını açmasıdır (Popper, 2020). Görüldüğü üzere Popper'in düşüncesinde demokrasi salt bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda eleştirel akılcılığın siyasal düzeyde kurumsallaşmış ifadesi olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda demokrasi, çoğunluk iradesinin mutlak olarak görülmesi anlamına gelmemekte; kurumsal denetim mekanizmaları ile birlikte düşünülmektedir. Nitekim Popper'in siyasal meşruiyeti kişilere değil, kurumsal denetim mekanizmalarına dayandıran bu tutumu; çağdaş anayasal demokrasi teorileriyle uyumlu olarak görülmekte ve liberal-demokratik geleneğin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmektedir (Waldron, 1999).

2.2. Bölük Pörçük Toplumsal Mühendislik

Karl Popper'in siyaset felsefesinde siyasal ve toplumsal değişimin gerçekleştirilmesine ilişkin normatif yaklaşımın merkezinde bölük pörçük toplumsal mühendislik kavramı yer almaktadır. Popper bu kavramı toplumsal sorunlara sınırlı, geri alınabilir ve eleştiriye açık reformlar yoluyla müdahale edilmesini savunan bir yöntem olarak geliştirmektedir. Popper'e göre bölük pörçük toplumsal mühendislik, hem epistemolojik yanlışlanabilirlik ilkesinin hem de açık toplum idealinin hayata geçirilmesi için zorunludur. Popper, bölük pörçük toplumsal mühendisliği, "ütopyacı toplumsal mühendislik" olarak adlandırdığı yaklaşıma karşıt olarak

konumlandırmaktadır. Popper'e göre ütopyacı mühendislik yaklaşımı, toplumsal düzenin bütüncül bir plan çerçevesinde köklü biçimde yeniden inşa edilmesini hedefleyen, uzun vadeli ve kapsamlı projelere dayanmaktadır. Bu yaklaşımlarda toplumun geleceğini şekillendirmek için tarihsel güçleri kontrol etme, kontrolü sağlamak için toplumsal gelişmeyi durdurma ya da akış yönünü önceden görüp toplumu ona uyarılama amaçlanmaktadır. Oysaki bu tür yaklaşımlar, toplumsal bilginin sınırlılığı ve öngörülemezliği göz önünde bulundurulduğunda, ciddi siyasal ve ahlaki riskler barındırmaktadır. (Popper, 2017(a)).

Bölük pörçük toplumsal mühendislik anlayışında, belirli ve somut toplumsal sorunlara odaklanılmakta ve bu sorunlara sınırlı müdahale esas alınmaktadır. Popper'e göre bu müdahaleler; yanlış sonuçlara neden olmaları halinde geri alınabilir nitelikte olmalı ve eleştiriye açık tutulmalıdır. Popper geliştirdiği bu toplumsal mühendislik yönteminin, siyasi kararların yanlışlanabilirliğini ve gerektiğinde düzeltilebileceğini güvence altına aldığını savunmaktadır (Popper, 1963). Bu yönüyle bölük pörçük mühendislik, yanlışlanabilirlik ölçütünün ve eleştirel akılcılığın siyasal alandaki karşılığını oluşturmaktadır. Özellikle bu yaklaşımda geçerli olan reformların geri alınabilirliği ilkesi, otoriter eğilimlere karşı önemli bir kurumsal güvence sunmakta ve liberal-demokratik yönetimler ile açık toplumu mümkün kılmaktadır (Güzel, 1996). Bununla birlikte Popper'in bölük pörçük mühendislik anlayışı, siyasal iktidarın sınırlandırılması ve toplumsal öğrenme süreçlerinin kurumsallaştırılması bakımından da önem arz etmektedir (Magee, 1990). Söz konusu yaklaşım aracılığıyla siyasal teoride rasyonalizm ile sağduyu arasında bir denge kurulmakta ve büyük ölçekli toplumsal projelere karşı metodolojik bir uyarı yapılmaktadır (Shearmur, 1996).

3. Karl Popper'de Tarihsicilik Kavramı ve Tarihsel Kehanet Sorunu

Popper felsefesinin kilit tezlerinden biri olan tarihsicilik eleştirisi, Popper'in bilim ve siyaset felsefesi kapsamında ileri sürdüğü fikirlerinin genişletilmiş halidir. Her ne kadar bu eleştiri, tarihselcilik olarak ele alınıp değerlendirilse de Popper'in inşa ettiği düzlemde tarihsicilikten bahsedildiği görülmektedir (Doğan, 1999). Söz konusu eleştirinin temel kavramı olan tarihsicilik Popper'in ifadesiyle, bir falcının yaptığı gibi olacaklar ve gelecek hakkında kehanette bulunan tüm görüşlerin adıdır (Popper, 2013). Kroner'e göre ise tarihsicilik, tarihsel bakışa mutlak olarak aşırı bir biçimde değer veren bir felsefedir (Kroner, 2010). Tarihsiciliğin merkezinde, özellikle sosyal bilimlerin görevinin geleceği önceden haber vermek amacıyla toplumun evrim kanununu açığa çıkarmak olduğu şeklindeki inanç bulunmaktadır. Bu inanç doğrultusunda tarihselcinin tek düşüncesi ve çabası, geçmişi yorumlayarak geleceği önceden

haber verebilmektir. Tarihselciler, toplumsal-tarihsel gelişim yasaları kurarak, bu yasalar aracılığıyla toplumsal gelişmenin bir sonraki aşamasını tahmin etmeyi amaçlamaktadır (Popper, 2017(a)). Tarihselcilerin bu amacına şiddetle karşı çıkan Popper, tarihsici siyaset felsefesini eleştirmek suretiyle “Tarihselciliğin Sefaleti” eserini kaleme almaktadır. Daha eserinin ilk satırlarında Popper bu eleştirisini şöyle ifade etmektedir: “*Bu kitap, tarihsel kadere inanının düpedüz hurafe olduğu ve insanlık tarihinin akış yönünü ne bilimsel, ne de başka herhangi bir akli metotla önceden kestirmenin mümkün olmadığı şeklindeki temel tezin hikayesidir.*” (Popper, 2017(a)). Bununla birlikte Popper bu eserinde, bilim ve siyaset felsefesindeki görüşlerini hatırlatarak açık toplum anlayışını savunmakta ve kapalı toplum ile özdeşleştirdiği totalitarizmin felsefi-düşünsel temellerine kapsamlı bir eleştiri sunmaktadır.

Popper, tarihsel gelişmenin genel ve evrensel yasalar aracılığıyla açıklanabileceği ve bu yasalar sayesinde geleceğe ilişkin bilimsel kehanetlerde bulunabileceği iddiasını metodolojik açıdan temelsiz olarak nitelendirmektedir. Popper’e göre tarihsel süreçler, bilginin gelişimi ve toplumsal koşulların sürekli değişkenliği nedeniyle genel ve kesin yasalara indirgenemez. İnsan bilgisindeki artış ile tarihsel sürecin seyrinin değişmesi, tarihin gelecekte alacağı biçimin önceden bilimsel olarak belirlenmesini ilkesel olarak imkânsız kılmaktadır. Bu bağlamda Popper, tarihsiciliğin merkezinde yer alan tarihsel kehanet sorununu özel olarak ele almaktadır. Tarihsel kehanet, tarihsel gelişmenin yasaları keşfedildiği takdirde, gelecekteki toplumsal ve siyasal olayların bilimsel olarak öngörülebileceği varsayımına dayanmaktadır. Popper’e göre bu tür kehanet iddiaları, doğa bilimlerindeki öngörü anlayışının toplumsal ve tarihsel alanlara doğrudan aktarılmasına dayanan problemlili bir analogi içermektedir. Her ne kadar doğa bilimlerinde belirli koşullar altında sınırlı kehanetler mümkün olsa da; toplumsal süreçlerin insan eylemleri, değerler ve öngörülemeyen etkileşimler tarafından şekillendirilmesi, tarihsel alan için aynı türden yasa-temelli öngörülerin gerçekleşmesini engellemektedir. Popper açısından tarihsel kehanet, bilimsel bilginin sınırlarını aşan ve eleştirel akılcılık anlayışıyla bağdaşmayan bir iddiadır. Bunun yanı sıra bu iddia, epistemolojik yanlışlanabilirlik ilkesi ile de örtüşmemektedir (Popper, 2017(a)).

Popper tarihsiciliğin ortaya çıkardığı sorunları epistemolojik düzeyle sınırlı tutmamaktadır. Popper’e göre tarihsel gelişmenin zorunlu bir mantığa ve kaçınılmaz bir yöne sahip olduğu inancı, siyasal alanda da belirli normatif sonuçlar doğurmaktadır. Tarihin “yasaları” adına hareket edildiğine dair söylemler, siyasal kararların eleştirilememesine ve mevcut düzenin ya da siyasal projelerin tarihsel bir zorunluluk olarak sunulmasına zemin hazırlamaktadır. Popper bu durumun, siyasal çoğulculuğu ve eleştirel tartışmayı zayıflatarak,

kapalı toplum eğilimlerini güçlendirme potansiyeli taşıdığını ileri sürmektedir (Popper, 2013). Bu doğrultuda Popper'in tarihsicilik eleştirisiyle, bilim felsefesindeki yanlışlanabilirlik ve eleştirel akılcılık ilkeleri ile siyaset felsefesindeki açık toplum, kurumsal denetim ve demokratik düzen anlayışları arasında kurucu bir bağ kurduğu söylenebilir. Popper'de tarihsicilik eleştirisi, hem epistemolojik bir sınır çizimi hem de normatif-siyasal bir uyarı olarak iki yönlü bir işlev görmektedir. Nitekim Shearmur, Popper'in tarihsicilik eleştirisini, liberal-demokratik düzenin epistemolojik temellerini korumaya yönelik normatif bir müdahale olarak nitelendirmekte ve bu eleştirinin, siyasal kesinlik iddialarına karşı kurumsal ihtiyatın teorik dayanağını oluşturduğunu belirtmektedir (Shearmur, 1996).

Popper, tarihsiciliği tek tip bir yaklaşım olarak değil, farklı yöntemsel varsayımlara dayanan iki temel eğilim altında sınıflandırmakta ve bu ayrımı, tarihsicilik eleştirisinin kapsamını ve yönünü belirlemek amacıyla kullanmaktadır. Bu çerçevede Popper tarihsiciliğin tabiatçılık karşıtı tarihsicilik ve tabiatçılık yanlısı tarihsicilik olmak üzere iki türünün olduğunu tespit etmektedir. Popper açısından her iki tarihsicilik türü de, farklı yöntemsel varsayımlara sahip olmalarına rağmen, tarihsel sürecin genel yasalar ya da zorunlu bir yön çerçevesinde kavranabileceği inancında birleşmektedir. Popper'in eleştirisi, bu ortak varsayımı hedef almakta ve tarihsiciliğin hem tabiat yanlısı hem de tabiat karşıtı biçimlerinin, tarihsel ve toplumsal bilginin sınırlarını aşan kesinlik iddiaları içerdiğini ortaya koymaktadır.

3.1. Tabiat Karşıtı Tarihsiciliğin Eleştirisi

Popper tabiat karşıtı tarihsiciliği eleştirirken öncelikle bu tarihsicilik öğretisinin genel kabullerini ve özelliklerini belirlemektedir. Popper'e göre tabiat karşıtı tarihsicilik, tarih ve toplum bilimlerinin doğa bilimlerinden yöntemsel olarak farklı olduğunu kabul etmekle birlikte, tarihsel sürecin içsel bir mantığa, zorunlu bir yöne ya da teleolojik bir yapıya sahip olduğu varsayımını benimsemektedir. Bu öğretilerde tarihsel ve toplumsal olguların doğa bilimleri gibi yasa temelli açıklanamayacağı savunulmaktadır. Buna karşılık tarihin kendine özgü kaçınılmaz gelişim çizgisine sahip olduğu ileri sürülmektedir. Genelleme, bütüncülük, ütopyacı mühendislik, sosyal deney, objektiflik ve değer biçme gibi özellikleri haiz olan tabiat yanlısı tarihsicilik Popper tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. Popper, bu öğretilere karşı eleştiri geliştirirken bütün yerine parçaların analizini yapmaktadır. Bu doğrultuda Popper, tabiat karşıtı tarihsicilerin savunduğu bütüncülüğün ne bilimsel incelemenin ne de kontrol veya yeniden inşa gibi başka herhangi bir faaliyetin konusu yapılamayacağını ifade etmektedir. Ona göre bütüncülük taraftarları, toplumun tamamını imkânsız bir metotla incelemeyi planlayarak,

toplumu bir bütün olarak kontrol etmeyi ve yeni baştan kurmayı hayal etmektedir. Bu hayal devlet gücünün toplumla özdeşleşene kadar artmak zorunda olduğu kehanetini içermenin yanı sıra totaliter rejimin kapısını da aralamaktadır (Popper, 2017(a)). Tarihsel sürecin sorgulanmasını güçleştiren tabiat karşıtı tarihsicilik, teleolojik anlatılara yol açarak siyasal eleştirinin alanını daraltmaktadır. Zira bu tarihsicilik anlayışında tarihsel ve siyasal düzenler doğal ya da kaçınılmaz olarak sunulmaktadır (Skinner, 2002). Tarihsel zorunluluk fikri, eleştirel ortamın inşasını engellediği gibi; bireysel özgürlük ve çoğulculuk açısından da normatif sorunlar doğurmaktadır (Berlin, 1969).

Tabiat karşıtı tarihsicilerin, sosyal alanda tamamen benzer deneysel koşulların yeniden üretilmeyeceği gerekçesiyle deneysel yöntemin sosyal bilimlere uygulanamayacağı yönündeki tezleri, Popper tarafından eleştirilen bir diğer temel noktayı oluşturmaktadır. Popper'e göre bu tez, fizik bilimlerinde kullanılan deneysel yöntemlerin doğasına ilişkin indirgemeci ve hatalı bir yorumdan kaynaklanmaktadır. Popper, deneysel koşullardaki değişkenliğin yalnızca sosyal bilimlere özgü olmadığını, fiziksel deneylerde de deney koşullarının tam olarak yeniden üretilmediğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede Popper, deneysel yöntemin sosyal bilimler açısından tümüyle geçersiz sayılmasının metodolojik olarak temelsiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre deneyler, sosyal bilimlerde birebir tekrar edilebilir koşullar altında yürütülemez dahi, tarihsel bağlamla birlikte değişen toplumsal koşulların etkilerini analiz etmede önemli bir işlev görebilmektedir. Popper, bu bağlamda sosyal bilimlerde deneysel yöntemin, doğrudan laboratuvar deneyleri biçiminde değil, çoğu zaman zihinsel deneyler ve belirli siyasal tedbirlerin uygulanmasına ilişkin ampirik analizler yoluyla işletildiğini ileri sürmektedir. Bu tür analizler, siyasal ve toplumsal müdahalelerin sonuçlarını eleştirel biçimde değerlendirmeye imkân tanıyarak, sosyal bilimlerde deneysel yöntemin sınırlı fakat anlamlı bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir (Popper, 2017(a)).

Tabiat karşıtı tarihsicilerin başvurduğu genellemelerin yalnızca belirli tarihsel bağlamlar ya da dönemlerle sınırlı olduğu yönündeki tezine Popper, açık biçimde karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış, daha önce de belirtildiği üzere, Popper'in bilimin gözlemlerden türeyen bir genelleme ve tümevarım süreciyle başladığı varsayımını reddetmesiyle yakından ilişkilidir. Popper'e göre gözlem ve deney, teorilerin kaynağını değil, bu teorilerin eleştirel olarak sınanmasını ve sınamaya uygun olmayan teorilerin elenmesini sağlayan araçlardır. Bu bağlamda gözlem ve deney, bilginin üretiminden ziyade, yanlış teorilerin tasfiyesinde işlev görmektedir. Buna karşılık tabiat karşıtı tarihsiciler, belirli bir tarihsel dönemde yaşayan bireylerin, çevrelerinde gözlemledikleri düzenlilikleri, sosyal hayatın tüm toplumlar için geçerli

evrensel kanunları olarak yorumlama eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşım, söz konusu “tabi kanunların” geçerliliğini belirli dönemlerle sınırlayan koşullar eklemektedir. Popper ise bu tür koşullu yasaların bilimsel yöntemle bağdaşmadığını savunmakta ve bilimsel yasaların ilke olarak sınırsız bir geçerlik alanına sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır (Popper, 2017(a)). Bu nedenle Popper açısından, belirli tarihsel bağlamlarla sınırlandırılmış “yasalar”, bilimsel yasa statüsü taşımamakta ve tarihsici yaklaşımın zayıflığını ortaya koymaktadır.

3.2. Tabiat Yanlısı Tarihsiciliğin Eleştirisi

Tabiat yanlısı tarihsiciler (pro-natüralistler), doğa bilimlerine ait yöntemlerin toplum bilimlerine de uygulanabileceğini savunmaktadır. Söz konusu yaklaşıma göre toplum bilimleri, doğa bilimleri gibi, kuramsal açıklamalarını öndeyiler aracılığıyla kurmakta ve bu öndeyileri gözleme dayandırarak deneysel bir nitelik kazanmaktadır. Bu çerçevede toplum bilimlerinin, geniş çaplı tahminlerde bulunabilmesi ve bu tahminlerin gözlemsel bir temele dayandırılması gerektiği ileri sürülmektedir (Demirdöven, 1991). Tabiat yanlısı tarihsicilerin bu tezlerine karşı Popper, tarihin esasen olayların kronolojik düzenlenişinden teşekkül ettiği görüşünden hareketle, tarihin geleceğe yönelik bilimsel tahminlerde bulunmaya elverişli bir yapıya sahip olmadığını savunmaktadır. Popper’e göre tabiat yanlısı tarihsicilerin yaklaşımı benimsendiğinde, toplum bilimlerinin teorik tarihe indirgenmesi kaçınılmaz hâle gelmekte ve toplum bilimi, geniş çaplı tarihsel tahminleri sınavan, ancak özgün bilgi üretmeyen ikincil bir alan konumuna gerilemektedir (Popper, 2017(a)).

Tabiat yanlısı tarihsiciler tarafından, özellikle Comte ve Mill’in çalışmalarında dile getirilen “ilerlemenin kurumsal teorisi”, Popper tarafından hem epistemolojik hem de normatif-siyasal açıdan problemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda ilerleme, insan doğasının yasalarına indirgenebilen, şartsız ve zorunlu bir yönelim olarak kavramsallaştırılmaktadır. Popper ise bu tür bir ilerleme anlayışının, tarihsel ve toplumsal süreçlerin değişkenliğini ve siyasal koşullara bağımlılığını göz ardı ettiğini savunmaktadır. Popper’e göre ilerleme, tarihsel zorunlulukların bir sonucu olarak değil, büyük ölçüde siyasal kurumların niteliğine, düşünce özgürlüğünün güvence altına alınmasına ve açık toplumun temel göstergeleri arasında yer alan demokratik düzenin varlığına bağlıdır. Bu nedenle ilerlemenin mutlak ve kaçınılmaz bir tarih yasası olarak kavramsallaştırılması, epistemolojik olarak temellendirilemez olduğu kadar, normatif düzeyde de siyasal sorumluluğu görünmez kılan problemli bir varsayım niteliği taşımaktadır. Bu yaklaşım, ilerlemeyi tarihsel bir zorunluluk

olarak sunarak, siyasal tercihlerin ve kurumsal düzenlemelerin eleştirel değerlendirilmesini ikincil hâle getirme riskini de beraberinde getirmektedir (Popper, 2017(a)).

Tabiat yanlısı tarihsicilikte toplum bilimlerine, tarihsel öndeyilerde bulunma ve özellikle toplumsal devrimler gibi büyük ölçekli dönüşümleri önceden tahmin etme misyonu yüklenmektedir. Popper, bu tür bir misyonu metodolojik olarak savunulamaz bulmaktadır. Popper'e göre her teorik bilim belirli koşullar altında öndeyilerde bulunabilir ve toplum bilimlerinde de teorik açıklamalar mümkündür. Ancak bu durum, toplum bilimlerinin görevinin koşulsuz tarihsel kehanette bulunmak olduğu anlamına gelmemektedir. Bu noktada Popper, "bilimsel öndeyi" ile "koşulsuz tarihsel kehanet" arasında kesin bir ayırım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bilimsel öndeyiler, yalnızca belirli ve sıkı biçimde tanımlanmış koşullar altında geçerlilik kazanırken, tarihsici yaklaşımların öngördüğü uzun vadeli tarihsel kehanetler bu tür koşullu yapılara dayanmamaktadır (Popper, 2017(a)). Popper'in yaklaşımında uzun vadeli öndeyiler, ancak çevresel etkilerden büyük ölçüde yalıtılmış, durağan ve kendini yineleyen sistemler bakımından mümkün olabilir. Bu nedenle güneş ve ay tutulmaları gibi astronomik olaylar üzerine güvenilir öndeyilerde bulunulabilmesi, toplumsal devrimler gibi karmaşık ve açık sistemler hakkında benzer nitelikte öndeyilerin mümkün olduğunu göstermemektedir (Magee, 1990).

4. Karl Popper'in Tarihsicilik Bağlamında Platon, Hegel ve Marx Eleştirileri

Karl Popper, tarihsicilik eleştirisini soyut bir tartışma düzeyinde bırakmamakta; bu düşünme tarzını temsil ettiğini düşündüğü başlıca filozofları ayrıntılı biçimde inceleyerek eleştirisini somutlaştırmaktadır. Nitekim Popper "*Açık Toplum ve Düşmanları*" adlı eserinde Platon, Hegel ve Marx'ı, farklı biçimlerde de olsa tarihsici düşüncenin temsilcileri olarak ele alarak, bu düşünürlerin tarih anlayışlarının, kapalı toplum eğilimleri ile normatif-siyasal sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedir. Popper'e göre söz konusu düşünürlere yöneltilen eleştirinin amacı, bu düşünürleri küçümsemek değil; tarihsici varsayımların akıl, eleştirel düşünce ve özgürlük açısından doğurabileceği problemleri sonuçları açığa çıkarmaktır. Bu çerçevede Popper, Platon'u kapalı toplum idealinin erken dönem temsilcisi olarak değerlendirirken, Hegel'in tarih felsefesini tabiat karşıtı tarihsiciliğin paradigmatik bir örneği olarak yorumlamaktadır. Marx ise Popper açısından, tarihsel materyalizm yoluyla tarihsel zorunluluk ve kaçınılmazlık iddialarını sistematikleştiren, tabiat yanlısı tarihsiciliğin gelişmiş bir örneğini temsil etmektedir (Popper, 2013). Popper söz konusu düşünürlere yönelik

eleştirileri ile tarihsiciliğin epistemolojik sınırlarını göstermeyi ve açık toplum idealine yönelik tehditleri görünür kılmayı amaçlamıştır.

4.1. Platon Eleştirisi

Popper, Platon'u tarihsici düşüncenin erken ve etkili temsilcilerinden biri olarak değerlendirmekte ve Platon'un özellikle "*Devlet*" adlı eserinde geliştirdiği ideal siyasi düzen tasarımını, kapalı toplum anlayışının felsefi temelleriyle ilişkilendirmektedir. Popper'e göre, Herakleitos felsefesinden (Herakleitos, 2005) etkilenerek başta toplum olmak üzere her şeyin akış içinde olduğu görüşünde olan Platon, tarihsicilik tariflerine uyacak bir biçimde tarihsel gelişim yasası ortaya koymuştur. Popper, Platon'un ortaya koyduğu gelişim yasasında toplumsal değişimleri, bozulma, çürüme ya da soysuzlaşma olarak gördüğünü belirtmektedir. Bunun yanı sıra Popper, Platon'un bütün siyasi değişimleri durdurarak bu bozulmanın önüne geçilebilmesinin mümkün olduğunu savunduğunu ileri sürmektedir. Bu savını temellendirmek için ise "ideal devlet" kuramını ortaya atan Platon; ideal devlette, değişimin olmaması sebebiyle devlet yasalarının değiştirilemeyeceğini iddia etmektedir. Söz konusu iddiaya karşı Popper, Platon'un tarih anlayışını; belirli bir normatif modele göre toplumsal düzenin meşrulaştırılmasına hizmet eden teleolojik bir yapı olarak nitelendirmektedir (Popper, 2013).

Platon'un ideal devlet tasarımında, katı bir sınıf ayrımı yoluyla toplumsal düzenin sürekliliğinin ve değişimin sınırlandırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu çerçevede yöneticilere en üst sınıf statüsü tanınmakta; yöneten sınıfın kendi iç düzenini ve bağlılığını sağlamak amacıyla özel mülkiyet kaldırılmakta ve kapsamlı bir eğitim rejimi öngörülmektedir. Platon'a göre her sınıfın toplum içindeki konumunu bilmesi ve bu konuma uygun biçimde hareket etmesi, hem ideal devletin hem de adaletin tesisinin temel koşuludur. Bu anlayışta adalet, bireysel hak ve özgürlüklerden ziyade, bütünü ve kolektif birliğin mutluluğu ile ilişkilendirilmekte; toplumsal düzenin istikrarı, değişimin sınırlandırılmasıyla güvence altına alınmaktadır. (Platon, 2016). Popper, bu düzen tasarımını, adalet kavramı aracılığıyla hiyerarşik ve kapalı bir siyasi yapının meşrulaştırılması olarak yorumlamakta ve Platon'u, adalet adına totaliter eğilimler taşıyan bir sınıf yönetimi inşa etmekle eleştirmektedir. Popper'e göre Platon'un, "en bilge ve en iyi" olanların yönetme yetkisine sahip olduğu yönündeki varsayımı, siyasi iktidarın eleştirel denetimden yoksun bırakılmasına ve böylece iktidarın kontrolsüz bir biçimde merkezileşmesine zemin hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra Popper, Platon'un adalet anlayışını, açık toplum ilkeleriyle bağdaşmayan, kapalı toplum eğilimlerini güçlendiren normatif bir çerçeve olarak değerlendirmektedir (Popper, 2013).

Popper'in Platon eleştirilerinin merkezinde, Platon'un siyaset felsefesinin totaliter sonuçlara açık olduğu yönündeki kanaati yer almaktadır. Popper, yönetici sınıfın toplumsal ve siyasal üstünlüğünün kurumsallaştırılmasını, eleştirel düşünceyi, bireyselliği ve demokratik denetim mekanizmalarını zayıflatan tehlikeli bir eğilim olarak görmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşımı, modern açık toplum idealiyle bağdaşmayan, kabileci ve kapalı toplum biçimlerine geri dönüşü çağrıştıran gerici bir yönelim olarak nitelendirmektedir (Popper, 2013). Bu noktada Popper'in Platon eleştirisi, epistemolojik bir tartışma olduğu kadar, açık toplum lehine geliştirilmiş güçlü bir söylem niteliği de taşımaktadır (Erdem, 2019).

4.2. Hegel Eleştirisi

Popper, modern tarihsiciliğin başlıca temsilcisi olarak Hegel'i işaret etmekte ve Hegel'in tarih felsefesini, Herakleitos, Platon ve Aristoteles'ten devralınan düşünsel unsurların özgün bir sentezi olarak değerlendirmektedir. Popper'e göre Hegel, tarihsel gelişmeyi Platon'daki gibi yozlaşma ve bozulma süreci olarak değil, diyalektik bir ilerleme olarak kavramsallaştırması bakımından Platon'dan ayrılmaktadır. Bu çerçevede Hegel'in diyalektik yöntemi, tez, antitez ve sentez ilişkisi üzerinden tarihsel süreci zorunlu ve içsel bir mantığa sahip bir ilerleme olarak sunmaktadır. Popper, bu yaklaşımı, tarihsel değişimi rasyonel ve kaçınılmaz bir süreç olarak temellendiren teleolojik bir tarih anlayışı olarak yorumlamaktadır. Söz konusu yoruma göre Hegelci diyalektik, her şeyin içsel çelişkiler yoluyla geliştiği varsayımına dayandığından, tarihsel sürecin belirli bir zorunluluk doğrultusunda ilerlediği fikrini güçlendirmektedir. Bu durum, Popper açısından, tarihsel gelişmenin eleştirel biçimde sorgulanmasını zorlaştıran ve tarihsel süreci aklın zorunlu tezahürü olarak sunan bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hegel'in tarih felsefesi, tabiat karşıtı tarihsiciliğin bir örneğini teşkil etmektedir (Popper, 2013).

Popper, Hegel'in toplum ve devlet anlayışını da tarihsiciliğin normatif-siyasal sonuçları bakımından eleştirmektedir. Hegel'de toplum, devleti meydana getiren bilinçli bir öz olarak kavramsallaştırılmakla birlikte; bu öz, aynı zamanda "ulus ruhu" ya da "kolektif tin" fikriyle ifade edilmektedir. Popper'e göre bu yaklaşım, devleti tarihsel aklın taşıyıcısı olarak yücelten ve siyasal düzeni tarihsel zorunluluk temelinde meşrulaştıran bir anlayışa zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede Hegelci öğretinin, devleti, devlet çıkarlarını ve tarihsel gücü normatif olarak üstün bir konuma yerleştirdiği ileri sürülmektedir. Popper, Hegel'in bu yaklaşımının bireyi kolektif bütün içerisinde ikincil konuma itme ve siyasal iktidarı tarihsel zorunluluk iddialarıyla meşrulaştırma riski taşıdığını savunmaktadır. Popper açısından Hegelci

tarih ve devlet anlayışı, eleştirel siyasal tartışmayı sınırlandırarak açık toplum ilkeleriyle bağdaşmayan riskleri beraberinde getirmektedir (Popper, 2013). Hegel'in savunduğu bu anlayıştan farklı olarak Popper, bireyin özgürlüğü karşısında devletin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Birey özgürlüğüne devletin varlığından bağımsız olarak değer atfeden Popper, liberal bir özgürlük anlayışını benimsemektedir (İplikçi, 2023).

4.3. Marx Eleştirisi

Popper, tarihsici düşüncenin modern ve sistematik bir örneği olarak Marx'ı değerlendirmekte ve Marx'ın tarihsel materyalizmini, kapalı toplum eğilimlerini besleyen tarihsel zorunluluk anlayışının gelişmiş bir biçimi olarak görmektedir. Popper'in Marx'a yönelik eleştirileri, diğer düşünürlere kıyasla daha sert bir ton taşımakta ve Marx'ın tarih anlayışının, bilimsel öngörü iddiası bakımından problem teşkil ettiğini savunmaktadır. Popper, Marx'ın tarih kuramını, ekonomik ve siyasal gelişmelerin, özellikle de devrimlerin geleceğini önceden haber verme iddiası taşıyan tarihsel bir teori olarak yorumlayarak, Marx'ı tarihsel kehanet iddiaları bakımından eleştirmektedir. Popper'in eleştirisine göre Marx'ın tarihsel materyalizmi, devrimlerin ve toplumsal dönüşümlerin kaçınılmaz olduğu yönünde bir zorunluluk anlatısı üreterek siyasal şiddetin normatif olarak meşrulaştırılmasına elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Popper, Marx'ın köklü ve hızlı toplumsal dönüşümleri önceleyen yaklaşımının, kademeli reformların önemini ikincil plana ittiğini ve devrimlerin doğurabileceği yıkıcı sonuçların yeterince dikkate alınmadığını savunmaktadır. Bu çerçevede Popper, Marx'ın tarih anlayışının, eleştirel siyasal tartışmayı sınırlayan ve kapalı toplum eğilimlerini güçlendiren sonuçlara yol açtığını ileri sürmektedir (Albayrak, 2019; Popper, 2013).

Popper, Marx'ın kuramını ekonomik tarihsicilik kapsamında değerlendirmekte ve Marx'ın tarihsel süreci, birbirini zorunlu olarak izleyen ekonomik aşamalar biçiminde kavramsallaştırmasını eleştirmektedir. Marx'a göre her toplumsal ve ekonomik sistem, içsel çelişkileri nedeniyle kaçınılmaz olarak ortadan kalkmakta ve yerini yeni bir sisteme bırakmaktadır. Bu bağlamda kapitalizmin de tarihsel olarak zorunlu biçimde sona ereceği ve yerini komünist bir toplumsal düzene bırakacağı varsayılmaktadır. Popper, bu tür tarihsel zorunluluk iddialarının, tarihsel ve toplumsal süreçlerin karmaşıklığını yeterince dikkate almadığını ve bilimsel öngörü iddiası bakımından temellendirilemez olduğunu savunmaktadır. Marx'ın toplumsal gelişme yasalarını büyük ölçüde ekonomik faktörlere indirgemesi, Popper tarafından diğer toplumsal kurumların ve normatif düzenlerin görece özerkliğini göz ardı eden indirgemeci bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir. Popper'e göre bu indirgemecilik, siyasal,

hukuki ve kültürel yapıların, ekonomik altyapının basit bir yansıması olarak ele alınmasına yol açarak; bu alanların eleştirel ve özerk rolünü ikincil konuma itmektedir. Popper açısından bu yaklaşım, tarihsel süreci tek bir belirleyici faktöre indirgeme eğilimi taşıdığı ölçüde, tarihsiciliğin epistemolojik sınırlarını aşan bir kesinlik iddiası üretmektedir (Popper, 2013). Son olarak Popper, kapitalizmin zorunlu olarak sona ereceği, komünist bir düzenin kaçınılmaz biçimde kurulacağı ve sınıfsız toplumun gerçekleşeceği yönündeki Marx doktrini, tarihsel kehanet niteliği taşıyan ve siyasal tercihleri eleştirel tartışmanın dışına itme riski barındıran bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bu tür kaçınılmazlık anlatıları, Popper'e göre, siyasal sorumluluğu ve alternatif kurumsal düzenlemelerin tartışılabilirliğini zayıflatarak, kapalı toplum eğilimlerini güçlendiren normatif sonuçlar doğurmaktadır (Popper, 2020).

5. Karl Popper'in Tarihsicilik Eleştirisinin Gücü ve Sınırları

Popper'in tarihsicilik eleştirilerinde dikkat çeken temel noktalardan biri, tarihe ve toplumsal süreçlere ilişkin geniş kapsamlı genellemelerin sistematik biçimde problem olarak görülmesidir. Popper, tarihsici yaklaşımların, tarihsel süreçlerde ritimler, yasalar, eğilimler ve örüntüler arayarak, yanlışlanamaz nitelikte bilgi iddiaları ürettiğini ve bu nedenle bilimsel bilginin sınırlarını aştığını savunmaktadır. Bu bağlamda tarihsicilik Popper açısından öncelikle epistemolojik bir sorun teşkil etmektedir. Zira tarihsicilik, bilim ile sözde bilim arasındaki ayrımı bulanıklaştırmakta ve toplumsal olgulara ilişkin kesinlik iddiaları yoluyla eleştirel bilim anlayışını zayıflatmaktadır (Demirdöven, 1991). Popper'in eleştirilerinde ikinci önemli boyut, tarihsicilik ile ütopyacılık arasında kurulan yakın ilişkidir (Bakış/Alsancak, 2016). Popper'e göre her iki yaklaşım da toplumun nesnel bir amacı olduğu ve bu amacın tarihsel yasalar ya da eğilimler aracılığıyla bilimsel olarak bilinebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu anlayışta toplum, bireylerin üzerinde, kendi yasalarına sahip, bütüncül bir varlık olarak kavramsallaştırılarak; bireysel eylem ve sorumluluk ikincil plana itilmektedir. Popper, bu bütüncül toplum anlayışının, eleştirel çoğulculuğu zayıflattığını ve totaliter eğilimlere yapısal bir zemin hazırladığını ileri sürmektedir (Albayrak, 2019). Popper'in tarihsicilik kapsamındaki bu eleştirisi, epistemolojik bir sınır çizimi olarak yorumlanabileceği gibi, açık toplum lehine geliştirilmiş bir politik tutum olarak da değerlendirilmektedir. Zira Popper'e göre tarihsicilik, tarihsel sürecin yönünü bildiğini iddia eden kişi ya da gruplara ayrıcalıklı bir konum tanıyarak, siyasal kararların ve kurumsal düzenlemelerin eleştirel tartışma dışına itilmesine yol açabilmektedir. En nihayetinde bu durum, eleştirel düşüncenin bastırıldığı, çoğulculuğun ortadan kaldırıldığı ve bireyin devlet ya da toplum bütünlüğü içinde eritildiği kapalı toplum yapılarını beslemektedir (Minogue, 1995).

Popper, tarihsiciliği tabiat yanlısı ve tabiat karşıtı biçimleriyle sınıflandırmakla birlikte, her iki yaklaşımın da ortak bir tarihsel zorunluluk varsayımını paylaştığını ve bu yönüyle problematik bir alan teşkil ettiğini savunmaktadır. Popper'in iddiasına göre geçmişten dersler çıkarmak mümkün olmakla birlikte, geçmişten hareketle geleceğe ilişkin zorunlu ve bilimsel kehanetlerde bulunmak mümkün değildir. Bu nedenle Popper, tarihsiciliğin bilimsel bir teori olmaktan ziyade, metaforik ve ideolojik bir düşünme tarzı olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir (Popper, 2020). Tarihsicilik, Popper açısından aynı zamanda güçlü bir duygusal ve ideolojik çekiciliğe sahiptir. Tarihsici öğretiler, bireylere ve topluluklara, karşı konulamaz tarihsel güçler tarafından geleceğe doğru sürüklendikleri duygusunu vererek, siyasal ve ahlaki sorumluluğu ikincil plana itmektedir. Popper'e göre bu tür anlatılar, tarihsel zorunluluk fikri aracılığıyla tarihsiciliği adeta kutsallaştırmakta ve eleştirel akılculuğun yerini kaderci bir tarih anlayışına bırakmasına yol açmaktadır (Popper, 2017 (a)).

Popper'in tarihsicilik kapsamında yönelttiği önemli eleştirilerden biri de "*tarihsici ahlak kuramı*"na ilişkindir. Popper'in bu adlandırmasıyla ifade ettiği anlayışa göre, ahlaki olarak doğru olan, tarihsel olarak ilerici olanla özdeşleştirilmektedir. Bu yaklaşımda mevcut düzen, gelecekte benimsenecek normlara göre değerlendirilmekte ve mevcut siyasal ve toplumsal yapının ahlaki olarak eleştirilmesi büyük ölçüde imkânsız hâle gelmektedir. Popper'e göre bu tür bir ahlak anlayışı, "gelecekte güçlü olanın haklı olacağı" varsayımını içerdiği ölçüde, totaliter rejimlerin normatif olarak meşrulaştırılmasına elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Popper tüm bu ahlaksal kuramları tarihsicilik öğretilerini eleştirdiği gibi eleştirmekte ve bu kuramların totaliter rejimlere haklılık kazandırdığını iddia etmektedir. Hatta bir adım öteye giderek, bu ahlaksal kuramları savunarak tarihsiciliğe anlam yükleyen Platon, Hegel ve Marx'ı ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Popper bu düşünürleri tarihsici ve totaliterliğe temel sağlayan önemli kuramcılar olarak anmaktadır (Popper, 2013; Popper, 2017 (a); Akgün, 2009).

Popper'in tarihsicilik eleştirisi, hem epistemolojik hem de normatif-siyasal boyutlarıyla modern siyaset felsefesi açısından kurucu bir öneme sahiptir. Bu eleştiri, tarihsel kehanet iddialarına karşı bilimsel bilginin sınırlarını çizerken, aynı zamanda siyasal iktidarın tarihsel zorunluluk anlatıları üzerinden meşrulaştırılmasına karşı açık toplum lehine normatif bir pozisyon üretmektedir. Ne var ki bu güçlü teorik çerçeve, tarihsel bağlamların ve düşünsel çoğulculuğun görece indirgenmesi riski nedeniyle eleştirel bir mesafeye okunmayı da gerekli kılmaktadır (İplikçi, 2023).

Sonuç

Karl Popper'in tarihsicilik eleştirisi, tarih felsefesine yöneltilmiş metodolojik bir itiraz olduğu gibi, tarihsel zorunluluk ve kaçınılmazlık söylemleri üzerinden siyasal iktidarın meşrulaştırılmasına karşı geliştirilmiş politik bir tutum olarak da değerlendirilmektedir. Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesi, tümevarım eleştirisi ve epistemolojik yanlışlanabilirlik anlayışı, tarihsel ve toplumsal süreçlerin genel ve zorunlu yasalara indirgenemeyeceğini ortaya koyarken, bu epistemolojik sınırın siyasal düzlemdeki karşılığı açık toplum anlayışı aracılığıyla belirginleşmektedir.

Popper'in bilim felsefesine katkıları, pozitivist doğrulamacılık ve tümevarım anlayışına yöneltilen eleştiriler çerçevesinde, bilim ile sözde bilim arasındaki ayrımın yanlışlanabilirlik ölçütü üzerinden yeniden tanımlanmasına imkân vermektedir. Bu yaklaşım, metafiziği bütünüyle dışlamayarak bilimsel iddiaların eleştirel olarak sınanabilirliğini esas alan bir bilim anlayışı ortaya koymaktadır. Eleştirel akılcılık ve ussal tartışma vurgusu ise, yalnızca bilimsel bilginin ilerlemesi bakımından değil, aynı zamanda siyasal iktidarın sınırlandırılması ve demokratik denetimin mümkün kılınması açısından kurucu bir işlev üstlenmektedir.

Tarihsicilik, tabiat yanlısı ve tabiat karşıtı biçimleriyle ele alındığında, her iki yaklaşımın da ortak bir tarihsel zorunluluk varsayımını paylaştığı ve bu yönüyle metodolojik olarak problemliliği görülmektedir. Platon, Hegel ve Marx'a yöneltilen eleştiriler, tarihsici düşüncenin farklı felsefi geleneklerdeki görünümünü ortaya koyarken, bu tarih anlayışlarının Popper açısından kapalı toplum eğilimlerini besleyen normatif sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bu eleştiriler, tarihsiciliğe yöneltilen itirazların epistemolojik olmanın yanı sıra, açık toplum lehine geliştirilmiş normatif-siyasal bir pozisyon içerdiğini de ortaya koymaktadır.

Tarihsel kehanet iddialarına karşı bilimsel bilginin sınırlarının sistematik biçimde çizilmesi, Popper'in yaklaşımının en güçlü yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Platon, Hegel ve Marx okumalarının, liberal-demokratik normatif ölçütler tarafından şekillendiği ve bu nedenle tarihsel ve bağlamsal çeşitliliğin yer yer indirgenmesi riskini taşıdığı da göz ardı edilmemelidir. Bu durum, Popper'in tarihsicilik eleştirisinin güçlü analitik katkılarına rağmen, eleştirel bir mesafeye yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak Popper'in tarihsicilik eleştirisi, epistemolojik bir sınır çizimi ile normatif-siyasal bir tutumu birlikte içeren özgün bir teorik yapı sunmaktadır. Bu yapı, tarihsel zorunluluk

anlatıları aracılığıyla siyasal iktidarın meşrulaştırılmasına karşı güçlü bir eleştirel araç işlevi görmekte ve açık toplum idealinin hem bilimsel hem de siyasal düzlemde savunulmasına imkan vermektedir. Bu yönüyle Popper'in tarihsicilik eleştirisi, kendi dönemi için olduğu kadar, güncel siyaset ve bilim felsefesi tartışmaları açısından da teorik ve normatif önemini sürdürmektedir.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1987). *Çağdaş felsefe: Kant'tan günümüze felsefe akımları* (2. baskı). İnkılap Kitabevi.
- Akgün, S. (2009). Karl Popper'in tarih, toplum ve siyaset felsefesi üzerine görüşleri. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 59–76.
- Albayrak, D. B. (2019). *Karl Popper'in siyaset felsefesinin etik temeli üzerine bir çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakış, R./ Alsancak, E. (2016). Karl Popper'in Tarihsicilik Eleştirisi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20 (1), 89-116.
- Batak, K. (2008). Bilim tümevarım kaynaklı mıdır ya da tümevarım diye bir şey var mıdır? Karl Popper'in tümevarım eleştirisi. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (1), 237–246.
- Baudouin, J. (1993). *Karl Popper*. İletişim Yayınları.
- Berlin, I. (1969). Two concepts of liberty. In *Four essays on liberty* (118–172). Oxford University Press.
- Chalmers, A. (2013). *What is This Thing Called Science* (Fourth Edition). University of Queensland Press.
- Demirdöven, İ. (1991). *Model kavramı ve Karl Popper'in Platon eleştirisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ö. (1999). Felsefi hermeneutiğe geçiş yolu olarak tarihselcilik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 127–145.
- Erdem, E. (2019). Karl Popper'in Platon Eleştirisinin Epistemolojik ve Politik Kökenleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), 423-436.
- Güzel, C. (Ed. & Trans.). (1996). *Sağduyu filozofu: Popper*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Herakleitos. (2005). *Fragmanlar*. Kabcacı Yayınevi.
- İrızık, G. (2013). Karl Raimund Popper. İçinde A. Tuncel & K. Gülenç (Ed.), *Siyaset felsefesi tarihi: Platon'dan Žižek'e*(ss. 624–637). Doğu Batı Yayınları.
- İplikçi, A. (2023). Tarih Felsefesi Bağlamında Hegel ve Popper'in Özgürlük Anlayışları Üzerine Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir Değerlendirme. *Mavi Atlas Dergisi*, 11(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 77-89.

- Kroner, R. (2010). Tarih ve tarihsicilik (M. Alican, Çev.). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25 (2), 637–643.
- Lakatos, I. (2014). “Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes.” In Imre Lakatos & A. Musgrave (Eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge: Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science*. Cambridge University Press.
- Magee, B. (1990). *Karl Popper’in bilim felsefesi ve siyaset kuramı* (M. Tunçay, Çev.; 2. basım). Remzi Kitabevi.
- Merkit, N. (2021). Karl Popper ve Yanlışlanabilirlik İlkesi. *Birey, Toplum ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 129-143.
- Minogue, K. (1995). Does Popper Explain Historical Explanation?. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 39, 225-240.
- Popper, K. (1963). *Conjectures and refutations*. Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K. (1972). *Objective knowledge: An evolutionary approach*. Oxford University Press.
- Popper, K. (2006). *Bitmeyen arayış: Bir entelektüelin yaşam öyküsü* (M. Acar, Çev.). Plato Film Yayınları.
- Popper, K. (2013). *Açık toplum ve düşmanları* (M. Tunçay & H. Rızatepe, Çev.; 3. baskı). Liberte Yayınları.
- Popper, K. (2017a). *Tarihselciliğin sefaleti* (S. Orman, Çev.; 6. baskı). Serbest Kitaplar.
- Popper, K. (2017b). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (İ. Aka, Çev.; 7. baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (2020). *Bu yüzyılın dersi* (C. Aksoy, Çev.; 5. baskı). Serbest Kitaplar.
- Skinner, Q. (2002). *Liberty before Liberalism*. Cambridge University Press.
- Shearmur, J. (1996). *The Political Thought of Karl Popper*. Routledge.
- Waldron, J. (1999). *Law and disagreement*. Oxford University Press.